

Функції превенції фінансової відповідальності

Ковалів М. В.¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2024	Право	336.1:347.7

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14179680>

Анотація. У статті на підставі комплексного підходу та системного аналізу чинного законодавства, у контексті європейської інтеграції України, розглянуто функції превенції фінансової відповідальності. Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що піддаються превентивному впливу фінансової відповідальності. Предметом дослідження є функції превенції фінансової відповідальності. Превентивна функція фінансової відповідальності – це напрям правового впливу норм юридичної відповідальності на поведінку суб'єктів суспільних відносин, що полягає у запобіганні правопорушенням у фінансовій сфері держави.

Ключові слова: інститут превенції, фінансова відповідальність, фінансова діяльність, фінансове правопорушення, правові норми.

Financial liability prevention functions

Annotation. In the article, based on a comprehensive approach and systematic analysis of the current legislation, in the context of the European integration of Ukraine, the functions of the prevention of financial responsibility are considered. The object of research is social relations that are subject to the preventive influence of financial responsibility. The subject of the study is the legal norms that determine the preventive function of financial responsibility. The preventive function of financial responsibility is the direction of the legal influence of the norms of legal responsibility on the behavior of subjects of public relations, which consists in preventing offenses in the financial sphere of the state. The preventive function is a multi-structural education characterized by many structures. The logical structure of the preventive function of financial responsibility includes objects of action, subjects of action; methods of action; the basis of influence. The structure of the preventive function at the micro level of the system of legal responsibility consists of the preventive functions of individual branch types of legal responsibility, and at the macro level, the preventive function of procedural and material responsibility. At the elemental level, the structure of the preventive function includes: prevention based on the norms of financial responsibility, duties, prohibitions, permits, sanctions, condemnation, and actual application of measures of legal responsibility. Depending on the subjects and methods of influence, the structure of the preventive function includes private preventive influence and general preventive influence. Public relations are the objects of influence of the preventive function of financial responsibility. The impact on social relations occurs through a number of intermediate objects. The specific list of objects of preventive function depends on the subject of regulation of the branch institute of financial responsibility.

¹ кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ <https://orcid.org/0000-0002-9730-8401>

Prevention of violations in financial varieties of social relations is carried out comprehensively with the help of preventive functions of several types of legal responsibility at once.

Key words: prevention institute, financial responsibility, financial activity, financial offense, legal norms.

Вступ

Термін «функція» походить від латинського слова *functio*, означає відправлення, діяльність, виконання, вчинення. Функція – це напрям впливу явища на свідомість і поведінку людей, різноманітні сфери життя. Під функцією слід розуміти процес цілеспрямованого впливу явища, що відповідає його призначенню. Функція права – це відокремлена спрямована більш менш однорідна дія юридичного характеру на свідомість, волю та поведінку людей (реальну дійсність), у якій проявляється його природа та соціально-правове призначення у суспільстві.

Дослідженням фінансової відповідальності займалися З.М. Будько, Л.К. Воронова, Д.О. Гетманцев, П.М. Дуравкін, А.Й. Іванський, О.П. Орлюк, О.В. Муконін, М.І. Трипольська та інші вчені. Адаптація національного законодавства до вимог Європейського Союзу вимагає проведення теоретико-правових досліджень у зазначеній сфері.

Мета статті – дослідження функції превенції фінансової відповідальності.

Результати

З урахуванням системи права об'єкти юридичної превенції можуть бути класифіковані виходячи з галузевої власності. Сфера конституційно-правових відносин як об'єкт превенції включає відносини щодо захисту основ конституційного ладу, відносини щодо захисту та дотримання прав і свобод людини та громадянина, забезпечення цілісності держави. Фінансово-правові відносини регулюються переважно законами, що мають превентивну спрямованість.

Інститут превенції фінансової відповідальності є органічною частиною чинного права, тому аналіз підходів до визначення критеріїв класифікації функцій права має для дослідження важливе методологічне значення. Відповідно до специфіки характеру впливу виділяють регулятивну функцію (функція правового регулювання), а залежно від специфіки мети впливу, поділяє її на три види – регулятивно-статичну, регулятивно-динамічну та регулятивно-охоронну. Поєднання характеру та мети впливу дозволяє виділити ще одну загальну функцію права – виховну. Виховна функція права не є основною, не власне – юридичною.

Функції інституту превенції фінансової відповідальності – це зумовлені метою та характером, основні напрями превентивного впливу на суспільні відносини. Якщо правове регулювання у функціональному значенні – це орієнтир для суб'єктів права на нормативні приписи у межах правовідносин, а діяльність щодо здійснення регулятивної функції має епізодичний корекційний характер, то на підставі цього підходу можна мовити про чинники, що визначають виникнення превентивного регулювання [1, с. 42].

За природою фінансово-правова відповідальність є економічною, а за формою – юридичною відповідальністю. Економічна природа фінансово-правової відповідальності визначає її специфічні риси: майновий та компенсаційний характер [2, с. 373].

Серед критеріїв класифікації функцій інституту превенції фінансової відповідальності слід виділити: характер превентивного впливу; цільові установки та завдання превентивного впливу; час здійснення; суб'єктний склад; сферу реалізації. Відповідно до характеру превентивного впливу інститут превенції фінансової відповідальності виконує превентивно-статичну та превентивно-динамічну функцію.

Превентивно-статична функція характеризується цілями встановлення заборон та санкцій. Свобода людини неспроможна мати абсолютний характер. Обмеження та

заборони відіграють не менш важливу роль, ніж природні права людини. Від розумності та обґрунтованості встановлення обмежень залежить стабільність та стійкість суспільства.

При здійсненні функції інституту превенції фінансової відповідальності щодо запобігання протиправної поведінки особливо слід виділити роль норм про встановлення юридичної відповідальності. Сам факт існування норми юридичної відповідальності породжує превентивний вплив. Тим самим здійснюється психологічна загроза, а застосування заходів державного примусу існує як потенційна можливість.

У силу вивчення функціонування інституту превенції, на нашу думку, встановлення санкцій та заборон, юридичної відповідальності, незалежно від її галузевої належності, вже тягне запобіжний вплив на регульовані суспільні відносини.

Превентивно-динамічна функція полягає у закріпленні та реалізації превентивних заходів, повноважень та правомочностей суб'єктів права з метою попередження девіацій соціальних та юридичних явищ. Усі превентивні заходи реалізуються у правовому полі, що досягаються процесом застосування норм права, враховуючи їх ефективність та запобіжну мету. Часто для запобігання протиправній поведінці відповідним суб'єктам потрібно здійснювати превентивні дії.

Превентивні дії відрізняються від інших дій тим, що мають на меті попередження настання негативних явищ. Превентивні дії є за своєю природою юридичними діями, що ґрунтуються на нормах інституту превенції. Превентивні дії можуть виражатися у виконанні та використанні. Дотримання не передбачає активних дій. Виконання представляє обов'язок виконання законних розпоряджень, тим самим сприяючи запобіганню, особливо коли обов'язки виконують суб'єкти превенції.

Використання сприяє запобіганню тим, що передбачає здійснення суб'єктами своїх прав, наприклад, дозволяє проводити додаткові контрольні та перевірочні заходи у сфері фінансової діяльності держави відповідно до Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [3].

Коли мають місце факти недобросовісного виконання обов'язків, порушення прав, необхідна діяльність із застосування права, яка сприяє запобіганню різним недоглядам, конфліктам, негативним наслідкам. Превентивні дії можуть бути реалізовані у юридичній діяльності. Превентивні дії пов'язані з профілактикою, запобіганням, припиненням, охороною та захистом, з реалізацією права та його функцій, застосуванням права, державним примусом.

Залежно від цільових установок та завдань превентивного впливу слід розрізняти функції інституту превенції фінансової відповідальності: консолідуючу, стимулюючу та каральну функції.

Консолідуюча функція інституту превенції фінансової відповідальності полягає у забезпеченні стійкості фінансової системи. Консолідуюча функція комплексного інституту превенції більшою мірою є у конституційних нормах. Саме норми Конституції України утворюють фундамент усієї фінансової системи [4]. Положення Конституції України про права і свободи людини та громадянина є орієнтирами для здійснення правової консолідації, формування правозахисних властивостей правової системи.

Норми інституту превенції фінансової відповідальності виступають консолідуючим чинником зміцнення та згуртування правових засобів, що регулюють суспільні відносини у сфері фінансової діяльності держави.

Ефективно функціонуючий інститут превенції здатний забезпечити довіру абсолютної більшості членів суспільства до права, мінімізувати правопорушення в державі, забезпечити справедливі рішення у правозастосовчій діяльності, формувати правомірну поведінку та високий рівень правової культури в країні.

Стимулююча функція інституту превенції фінансової відповідальності полягає у формуванні правомірної поведінки. Правові стимули здатні суттєво впливати на настрій

особи. Вони задають програму правової поведінки особи, надаючи загально стимулюючу дію; можуть вплинути на соціально-правове життя суспільства, виступаючи в ролі ефективних важелів впливу на весь перебіг розвитку суспільних і економічних відносин.

Щоб стимули у праві були ефективними, необхідно про заходи стимулювання інформувати тих, щодо кого ці стимули можуть працювати. Логічно припустити, що від якості інформаційного правового впливу безпосередньо залежить ефективність функціонування інституту превенції фінансової відповідальності. Інформаційна складова полягає в тому, що до суб'єктів права доводиться інформація, що стимулюється суспільством і державою, схвалюється та заохочується, які цілі переслідуються, а що не схвалюється, за що встановлюється відповідальність.

Знання суб'єкта права про небажані юридичні наслідки включає три основні елементи: знання про те, що за конкретне правопорушення встановлено відповідальність; знання про ступінь суворості відповідальності; передбачення невідворотності відповідальності.

Щодо орієнтаційної складової, вона складається із сукупності правових установок і впливу поведінки суб'єктів права. Існують позитивні (що спонукають до правомірної поведінки) та негативні (що спонукають до протиправної поведінки). Карна функція інституту превенції у сфері фінансової діяльності держави полягає у попередженні протиправної поведінки шляхом покарання правопорушника та попередження нових правопорушень. Наприклад, бюджетно-правовий примус як різновид державного примусу є видом фінансово-правового примусу, відповідно, має всі ознаки останнього, розвиваючись стосовно конкретних бюджетних відносин, але не як самостійна категорія юридичної відповідальності, а як різновид фінансово-правового примусу [5, с. 128].

Час здійснення дозволяють виділити такі функції, як випереджальне превентивне регулювання; оперативно-превентивне регулювання та корекційно-превентивне регулювання. Випереджальне превентивне регулювання використовує засоби правового впливу, які тісно пов'язані з інформаційною та ціннісно-орієнтаційною складовою.

Інформаційний вплив права є передумовою реалізації та ефективності превентивних норм і охоронної функції права. Випереджальне превентивне регулювання як функція інституту превенції – це вплив превентивних норм на суспільні відносини в частині формування правомірної та попередження протиправної поведінки суб'єктів права, що здійснюється до настання подій, що попереджаються превентивними нормами, а також у зв'язку з досягненням відповідних правових цілей.

Розглянемо оперативно-превентивне регулювання як функцію інституту юридичної превенції, має виявлятися у забезпеченні правової можливості швидкого реагування суб'єктів юридичної превенції з метою припинення розпочатих протиправних дій, і навіть у випадках, коли є ознаки правопорушення. У цьому відношенні велике значення мають деякі норми кримінально-процесуального права та законодавства про оперативно-розшукову діяльність [6; 7]. Ряд оперативних заходів запобігання містить Цивільному процесуальному кодексу України [8]. Ці заходи спрямовані на забезпечення позову: накладення арешту на майно; заборона відповідачу вчиняти певні дії; призупинення реалізації майна та інші конкретні заходи.

Оперативно-превентивне регулювання як функція інституту юридичної превенції полягає у впливі превентивних норм на суспільні відносини щодо попередження протиправної поведінки суб'єктів права, що здійснюється в процесі настання подій, яким запобігають превентивні норми.

Відсутність належного рівня правосвідомості та правової культури призводить до протиправної поведінки, яка може коригуватись правовими засобами при виконанні покарання. Виконання покарання змушує правопорушника усвідомити

неприпустимість протиправної поведінки у майбутньому. Правове виховання, розвинена правова культура та позитивна правосвідомість суб'єктів права є важливими обставинами функціонування інституту превенції фінансової відповідальності.

Тому з погляду динаміки (функціональний підхід) право через свідомість і діяльність право дієздатного суб'єкта інтегровано в усі суспільно значущі практики і є невід'ємним організуючим стабілізуючим елементом різноманітних публічних і приватних суспільних відносин, врегульованих правовими нормами. Результатом остаточного здійснення корекційно-превентивного регулювання як функції інституту превенції є виправлення правопорушника, щоб він надалі не дозволяв собі протиправної поведінки. У рамках виховної роботи з правопорушниками має бути реалізовано правове виховання.

Високий рівень правосвідомості та правової культури не виникає на порожньому місці. Правове виховання теоретично права зазвичай сприймається як система заходів впливу, вкладених у вироблення високого рівня правосвідомості людини та правової культури.

У межах правового виховання реалізуються завдання, які зумовлюють функціонування інституту превенції: формування певного обсягу правових знань, розвиток соціально-корисних правових переконань та установок особи, виховання почуття поваги до норм права та переконаності у необхідності їх виконання, прищеплення навичок та умінь правомірного виконання та дотримання норм права, формування соціально-правової активної поведінки особи. Це має забезпечити потребу жити відповідно до закону та попередити правопорушення.

Розвинена правова культура є результатом процесу правового виховання. У юридичній літературі можна зустріти різні підходи до визначення правової культури. Під правовою культурою розуміють зумовлений соціальним, духовним, політичним та економічним ладом якісний стан правового життя суспільства, що виражається в досягнутому рівні розвитку правової діяльності, юридичних актів, правосвідомості та в рівні правового розвитку суб'єкта, ступеня гарантованості державою та громадянським суспільством свобод і прав людини. Цей підхід цікавий тим, що передбачає на наш погляд, активні дії суспільства та держави, гарантуючи права та свободи людини. Цей підхід найбільш успішно служить концепції правової превенції фінансової відповідальності.

По-перше, передбачає інформаційну складову, тобто певний рівень знань та розуміння права суб'єктами, а по-друге, враховано установку на активну та законослухняну поведінку. Це в єдності має дати як результат – зниження кількості правопорушень, їх попередження.

З розвитком правової культури зростає надійність гарантій права і свободи. Коли в суспільстві є елементи правової культури (право, правосвідомість, правові відносини, законність і правопорядок, правомірна діяльність суб'єктів), то знижується рівень правопорушень і створюється якісна передумова для прогресу правового стану суспільства, отже, правова культура може бути розглянута як форма правової превенції.

Під правовою культурою доцільно розуміти систему уречевлених та ідеальних культурних елементів, що належать до сфери дії права, їх відображення у свідомості та поведінці людей. Розвинена правова культура у суспільстві сприяє утвердженню правової превенції, виявляється у правомірному поведінці суб'єктів права. Чим глибше буде засвоєно правові цінності у суспільстві, то менше буде кількості потенційних правопорушень.

Ще однією обставиною успішного функціонування інституту превенції фінансової відповідальності є сформована позитивна правосвідомість. Умовно кажучи, це «частина» свідомості людини, тому слід звернути увагу до внутрішні психічні процеси та емоції.

Слід зробити висновок, що корекційно-превентивна функція інституту превенції фінансової відповідальності полягає у формуванні правосвідомості та підвищення рівня правової культури правопорушників з метою формування правомірної поведінки та попередження протиправної поведінки надалі.

Питання щодо суб'єктів юридичної превенції носить дискусійний характер. Згідно з одними уявленнями, під суб'єктами юридичної превенції слід розуміти не всіх суб'єктів права або учасників певних правовідносин, а лише тих, хто наділений можливістю виконання превентивних дій, реалізації превентивної функції. Аналіз точок зору суб'єктів превенції дозволяє зробити висновок, що суб'єкти юридичної превенції дуже різноманітні. До них можуть бути віднесені державні органи та посадові особи, недержавні організації, фізичні і юридичні особи.

Засоби масової інформації (медіа) як суб'єкт превенції здатні привернути пильну увагу широких верств населення на процеси, що відбуваються в різних сферах життя суспільства, попередити байдужість і недбалість [9]. Фізичні особи мають право брати участь у громадському контролі за діяльністю органів державної влади з метою контролю за дотриманням прав і свобод людини та громадянина в процесі реалізації органами влади публічних повноважень.

Щодо суб'єктного складу можна виділити публічно-імперативну функцію, публічно-рекомендаційну функцію, приватно-диспозитивну функцію. При розмежуванні даних функцій можна враховувати метод правового регулювання. Публічно-імперативна функція здійснюється державними органами та посадовими особами. Ця функція здійснюється від імені держави у превентивних цілях з використанням владних розпоряджень.

Публічно-рекомендаційна функція здійснюється суб'єктами, які не мають владно-розпорядчих повноважень, однак, мають превентивний вплив. Наприклад, громадські об'єднання на підставі Закону України «Про громадські об'єднання» мають право готувати матеріали за підсумками громадського фінансового контролю [10].

Приватно-диспозитивна функція здійснюється окремими особами при виборі та реалізації різних способів охорони та захисту своїх прав та законних інтересів. Сфера реалізації передбачає можливість виділення таких функцій, як превентивно-економічна, превентивно-політична, превентивно-релігійна та інші. Превентивно-економічна функція інституту превенції фінансової відповідальності полягає у стимулюванні та захисті економічної діяльності превентивними нормами.

Превентивно-політична функція інституту превенції фінансової відповідальності полягає у здійсненні державної політики з метою формування правомірної та попередження протиправної поведінки, інших негативних явищ у сфері фінансової діяльності правовими засобами. Інститут превенції складається з норм та розпоряджень об'єктивного права. Для норм інституту превенції фінансової відповідальності характерні цілі та завдання формування правомірної та попередження протиправної поведінки, інших негативних соціально-правових явищ.

Висновки

Функції інституту превенції фінансової відповідальності – це зумовлені метою та характером, основні напрями превентивного впливу на суспільні відносини. Різноманітні зв'язки, взаємодії та детермінація зумовлюють необхідність здійснення класифікації функцій інституту, що розглядається. Серед критеріїв класифікації функцій інституту превенції слід виділити: характер превентивного впливу, цільові установки та завдання превентивного впливу, час здійснення, суб'єктний склад, сфера реалізації.

Зміст інституту юридичної превенції фінансової відповідальності у сфері реалізації регулятивної та охоронної функцій права, ґрунтується на правових презумпціях правомірності та протиправності свідомості та поведінки сторін превентивних

відносин, ґрунтуючись на яких формується позиція суб'єктів превентивного правового регулювання, яка у свою чергу дозволяє здійснювати фактичну реалізацію фінансової відповідальності. В умовах реалізації регулятивної функції превентивні норми мають на меті недопущення деструктивних змін правопорядку, що склався, з одночасним прогнозуванням перспективних цілей, що визначають спрямованість і результативні наслідки позитивних змін, що вносяться в правопорядок. Метою юридичної превенції в охоронній сфері є запобігання правопорушенням.

Список використаних джерел

1. Єсімов С. С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти. Соціально-правові студії. 2020. Випуск 3 (9). С. 40-47.
2. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Проць І. М., Скриньковський Р. М., Лозинський Ю. Р. Фінансове право України: навчальний посібник. Львів: СПОЛОН, 2022. 394 с.
3. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>
4. Конституції України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%D1%80#Text>
5. Єсімов С.С., Боровікова В.С. Принципи застосування заходів бюджетно-правового примусу. Соціально-правові студії. 2020. Випуск 4 (10). С. 123-129
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17>
7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
9. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
10. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>